

فصلنامه علمی مطالعات علوم انسانی پژوهان

سال ششم، شماره ۱۰ و ۱۱

بهار و تابستان ۱۳۹۷

پیشگیری وضعی از جرایم علیه متهمان در مرحله تحقیقات مقدماتی در افغانستان و ایران

محمد علی رضایی^۱

چکیده:

یکی از موثرترین و بهترین راهبردهای پیشگیری از جرایم که در برخی موارد توسط ماموران انتظامی یا قضایی ممکن است علیه متهمان ارتکاب یابند پیشگیری وضعی از طریق از بین بردن زمینه‌ها و فرصت‌های چنین جرایم است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که مظنون و متهم در محلات بدور از انظار عمومی و خاصی، بزه دیده واقع می‌شوند به این معنی که یکی از علت‌های اصلی فراهم بودن زمینه ارتکاب بزه توسط ماموران است و پیشگیری وضعی مجموعه تدابیر غیر کیفری است که زمینه‌های فوق را محدود می‌سازد بگونه‌ای که اگر شخصی از مسئولین همان طوریکه در محل عام نظر به بعضی ملحوظات مرتکب بزه علیه مظنون نمی‌شود، محلات یاد شده فوق نیز برای او غیر مناسب باشد و با وجودیکه قصد ارتکاب جرم را دارد نتواند قصد خویش را در عمل پیاده نماید که در این مورد سه عامل بزه‌کار، بزه دیده و محل ارتکاب جرم نقش اساسی دارند.

واژگان کلیدی: پیشگیری وضعی، مظنونان، متهمان، مجرمان و تحقیقات مقدماتی.

مقدمه

هرگاه افراد عام جامعه مرتکب عمل خلاف قانون شوند قابل رفع و توجیه بوده و در همه جوامع انسانی مرسوم و موجود است. مهلک و خطرناک تر از همه تخلف مجریان قانون از قانون است همه اطمینان و اعتماد به دستگاه‌های عدلی و قضایی دارند در صورت که مظلوم واقع شوند یا به ناحق مورد اتهام قرار گیرند خود را به این نهادها می‌سپارند تا در مورد شکایت آنان اجراءات قانونی صورت گیرد و آنان را فرشتگان عدالت و پاسپان واقعی نظم و ارزش‌ها در جامعه می‌دانند. اما بر خلاف توقع هستند مواردیکه اشخاص و افراد نه تنها در این نهادها مصون نمانده‌اند و به عدالت نرسیدند بلکه در مورد آنان بی عدالتی‌های صورت گرفته و می‌گیرند.

امروزه مظنون و متهم در اکثر موارد از حقوق دفاعی خویش بی بهره بوده که خود نقض قانون به شمار می‌آید و جرم است ممکن مظنون و متهمی در نبود یا عدم استفاده از حقوق دفاعی خویش در کنار اینکه آبرو و حیثیت خویش را در اجتماع از دست داده به ناحق مجازات نیز می‌شود. عدم جدیت و توجه در حفظ و استفاده این حقوق متهم توسط نهادهای رسیدگی کننده باعث شد که جرایم خطرناک‌تری دامنگیر مظنونین و متهمین گردد. آنان خلاف قانون از سوی مامورین و مسئولین نهاد‌های عدلی و قضایی شکنجه و انواع متعدد از جرایم دیگر در مورد آنان اعمال گردد.

قوانین و سیاست کیفری در قبال جرایم علیه مجرمین که وظیفه آنان اجرای قانون بوده، موضوع مقاله حاضر نیست بلکه در این مقاله بررسی می‌شود هرگاه شخص با وجود مسئولیت و آگاهی از قانون بنابر دلایل اگر تصمیم بگیرد بجای اجرای قانون به نقض آن بپردازد یعنی تهدید قانون با تعیین مجازات کارساز واقع نشود و مظنونیکه هنوز اتهام علیه او بصورت قانونی وارد نشده بزه دیده واقع می‌شود. در این مقاله پیشگیری وضعی بعنوان بهترین راه بیرون رفت از چنین وضعیتی در نهاد‌های عدلی و قضایی برای جلوگیری از انجام جرم علیه متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی پیشنهاد می‌گردد.

گفتار اول: مفاهیم

ذیل این عنوان مفاهیم در مورد تحقیقات مقدماتی، حقوق دفاعی مظنون و متهم و انواع جرایم علیه مظنون و متهم به صورت تحلیلی و مستند به قوانین نافذ ایران و افغانستان بصورت تطبیقی به بررسی گرفته می‌شود. اما قبل از آن لازم است تا تعریف از مظنون، متهم و تحقیقات مقدماتی داشته باشیم:

۱. مقایسه مفهوم تحقیقات مقدماتی در قوانین افغانستان و ایران

تحقیقات مقدماتی یک از مهمترین، اساسی ترین و حساس ترین مرحله در دادرسی

عادلانه است. تحقیقات مقدماتی اساس و تهداب دادرسی عادلانه است و در تأمین عدالت نقش اساسی خود را دارد. لازم است تا تحقیقات مقدماتی حول محوریت حقوق دفاعی متهم و اصل برائت صورت گیرد.

۱- ۱. **در معنی وسیع، تحقیقات مقدماتی** را می‌توان در مقابل تحقیقات نهایی که در جلسه دادگاه به عمل می‌آید قرار داد. در این صورت کلیه اقدامات و تحقیقات مقدم بر رسیدگی دادگاه را که در نهادهای پلیس و دادسرا و در راستای کشف، تحقیق و تعقیب جرایم انجام می‌گیرد، می‌توان داخل در تحقیقات مقدماتی دانست. (یوسفی مراغه، ۱۳۸۸: شماره ۱۳).

۱- ۲. **تحقیقات مقدماتی:** قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ تعریف از تحقیقات مقدماتی ارائه نموده به گونه‌ای وضاحت بیشتر نسبت به تعریف قانون ۱۳۷۸ دارد یک از تفاوت‌های آن این است که در قانون ۱۳۷۸ تحقیقات مقدماتی را مجموعه اقدامات بیان نموده که در این مجموعه اقدامات می‌شود اقدامات قانون و حتی اقدامات باشد که در قانون مشخص نشده باشد که در قانون ۱۳۹۲ اصلاح شده به مجموعه اقدامات قانونی، ویژگی دیگر قانون ۱۳۹۲ این است مقام تحقیق کننده را مشخص نموده باز پرس است. (قانون آئین دادرسی کیفری، ۱۳۹۲: ماده ۹۰).

۱- ۳. **تحقیقات مقدماتی:** تحقیقات مقدماتی بررسی همه جانبه واقعه جرمی است که توسط سارنوال (دادستان مسؤل تحقیق) صورت می‌گیرد و سارنوال مکلفیت دارد همه دلایل مرتبط به جرم را جمع آوری نماید خواه به نفع مظنون و متهم باشد یا به ضرر آن و وظیفه سارنوال تأمین عدالت از مسیر رسیدن به حقیقت است. (قانون اجراءات جزایی، ۱۳۹۳: ماده ۲۰) سارنوال به عنوان مدعی العموم که مظنون و متهم نیز بخش از این جامعه است به این لحاظ نسبت به مظنون هم وظیفه و مکلفیت دارد. (همان، ۱۳۹۳: ماده ۴، فقره ۴)

۱- ۴. **مقام تحقیق کننده:** در افغانستان لوی سارنوالی (دادستانی کل) از لحاظ ساختاری جز قوه اجرائیه است ولی مستقل که در اجراءات خویش از استقلال کامل برخوردار است و صرفاً تابع قانون است. در این نهاد اصل سلسله مراتب بر خلاف قوه قضائیه وجود دارد. دادستانی کل، پولیس جنایی، طب عدلی (پزشک قانونی) و دیگر نهادهای مرتبط نهادهای عدلی محسوب می‌شوند صرفاً محاکم (دادگاه‌ها) قوه قضائیه را تشکیل می‌دهد بنابر در متن‌های تحقیقی و حقوقی از اصطلاح نهادهای عدلی و قضایی نامبرده شده. اما در ایران باز پرس (شخص مسؤل تحقیق) و دادستان جز مقامات قضایی و نهاد دادسرا زیر مجموعه قوه قضائیه است.

۲. حقوق دفاعی متهم در قوانین اساسی افغانستان و ایران

حقوق دفاعی متهم که از آن به اصل تساوی سلاح‌های قانونی نیز نامبرده می‌شود در قانون برای متهم در نظر گرفته بخاطر اینکه برای دادرسی عادلانه نیاز مبرم وجود دارد تا فرصت‌های مناسب دفاعی برای مظنون و متهم وجود داشته باشد و در صورت عدم ارتکاب جرم بتواند بی گناهی خویش را ثابت نماید.

۲-۱. **قانون اساسی ایران:** اصل سوم دولت جمهوری اسلامی ایران وظیفه دارد برای رسیدن به اهداف تعیین شده در قانون اساسی از همه امکانات خود استفاده نماید که یکی از این اهداف در فقره چهاردهم این اصل تأمین حقوق همه جانبه افراد اعم از زن و مرد است، کلمه حقوق همه جانبه یک کلمه کلی است که نمی‌توان حقوق دفاعی افراد را به آن استناد کرد ولی در ادامه جمله از ایجاد امنیت قضایی عادلانه بحث نموده یعنی همه شهروندان دارای امنیت قضایی هست به گونه‌ای که منجر به تأمین عدالت شود در این امنیت قضایی هیچ کسی بدون موجب از حقوق خویش بی بهره نخواهد شد و در ادامه باز هم بر تساوی عموم در برابر قانون و برخورداری همه از امنیت قضایی تاکید نموده‌اند. (قانون اساسی ایران، ۱۳۵۸: اصل ۳، فقره ۱۴).

اصل سی و دوم امنیت قضایی مطلق نیست و مشروط است شرایط آن در قانون مشخص شده هرگاه خارج از دایره حقوق و صلاحیت‌های قانونی نسبت به حقوق خویش عمل نماید همانطوریکه قانون امنیت قضایی را برای شما برسمیت شناخته این امنیت را از شما سلب می‌نماید و به نهادهای مؤظف اجازه می‌دهد تا برخورد قانونی با ناقض قانون صورت گیرد. (قانون اساسی ایران، ۱۳۵۸: اصل ۳۲).

۲-۲. **قانون اساسی افغانستان:** برائت الذمه حالت اصلی است، شخص از زمان گرفتاری (دستگیری) که به حکم قانون توسط نهادهای مؤظف صورت می‌گیرد الی ترتیب محضر گرفتاری، تحقیق، صدور اتهامنامه، تعقیب قضایی، استیناف خواهی، تمیز خواهی و در نهایت قطعی و نهایی شدن حکم باید بر اساس قانون و با استفاده از حقوق دفاعی قانونی او باشد. (قانون اساسی افغانستان، ۱۳۸۲: ماده ۲۵) یکی از موارد که می‌توان شخص را بر مبنی آن مجازات نمود اقرار خود شخص نسبت به عمل است که مرتکب شده، قانون اساسی از اقرار تعریف ارائه نموده (اقرار به جرم عبارت است از اعتراف متهم با رضایت کامل و در حالت صحت عقل، در حضور محکمه با صلاحیت). قانون افغانستان نه تنها حقوق دفاعی را برای مظنون و متهم برسمیت شناخته بلکه برای تضمین این حق هرگاه مدارک جمع آوری شده توسط سارنوال در عدم رعایت این حقوق صورت گرفته باشد اعتبار نداشته وی مکلف است اجراءات قانونی انجام دهد.

قانون اساسی افغانستان، ۱۳۸۲: ماده ۳۰) یکی از مصادق عمده و اساسی حقوق دفاعی برای مظنون و متهم داشتن وکیل مدافع است تا از حقوق قانونی وی دفاع نماید که دولت افغانستان بصورت مطلق این حق را پذیرفته همه می‌تواند از این حق قانونی خویش مستفید شود (قانون اساسی افغانستان، ۱۳۸۲: ماده ۳۱).

۳. حقوق دفاعی متهم در قانون آئین دادرسی کیفری ایران

ذیل این عنوان حقوق دفاعی که در قوانین ایران برای متهم برسمیت شناخته بحث می‌شود.

۳-۱. **تفہیم اتهام**، دلایل آن و حق داشتن وکیل مدافع: یکی از موارد حقوق دفاعی متهم آگاهی او از موضوع اتهام است تا آمادگی ذهنی لازم را در دفاع از خویش داشته باشد. برای متهم از حقوق دفاعی که در این قانون دارد و حق داشتن وکیل مدافع به او باید تفہیم شود. (قانون آئین دادرسی کیفری، ۱۳۹۲: ماده ۵)

۳-۲. **تفہیم کتبی حقوق دفاعی**: تفہیم حقوق دفاعی متهم به او بصورت کتبی جز مکلفیت‌های ضابطان دادگستری دانسته و رسید دریافت آن از متهم اخذ و ضم پرونده گردد. و تفہیم باید قبل از تحقیق صورت گیرد تفہیم در جریان تحقیق و بعد از آن معنی و ارزش ندارد. (قانون آئین دادرسی کیفری، ۱۳۹۲: ماده ۵۲)

۳-۳. **اکراه، کلمات موهن، سوالات تلقینی**: در تحقیقات اجبار یا اکراه متهم ممنوع است، استفاده از کلمات موهن یا توهین آمیز حتی بخاطر کشف حقیقت ممنوع است. سوالات تلقینی و اغفال کننده به گونه ای که به شخص قسمی تلقین کنند که گویا جرمی را مرتکب شده است یا سوال خارج از موضوع تحقیق باشد ممنوع است. زمان و مدت بازجویی باید در اوراق صورت مجلس قید به امضا یا اثر انگشت متهم برسد. (قانون آئین دادرسی کیفری، ۱۳۹۲: ماده ۶۰)

۴. حقوق دفاعی متهم در منشور حقوق شهروندی ایران

۴-۱. **حق دسترسی به مراجع قضایی**: یکی از حقوق دفاعی برای دادخواهی آزادانه حق دسترسی به مراجع مربوط است تا در صورت نیاز بتواند مراجعه، شکایت یا سوال خویش را مطرح نماید و زمینه دادخواهی برای او فراهم باشد. (منشور حقوق شهروندی، ۱۳۹۵: ماده ۵۶)

۴-۲. **اصل برائت**: برائت اصل است، هرگاه در یک روند محاکماتی عادلانه با موجودیت حقوق دفاعی، متهم از خود دفاع نتوانست و اتهام او بصورت قانونی ثابت شد و نهایی گردید به شخص مجرم گفته می‌شود و مجازات محکوم بها در مورد او اجرا

می‌گردد. (منشور حقوق شهروندی، ۱۳۹۵: ماده ۵۷)

۴-۳. انتخاب وکیل: شهروندان حق دارد در هر مقطع از دادرسی در هر مرجع که لازم و نیاز داشته باشد وکیل جهت دفاع از خویش انتخاب نماید. اما اگر شخص آزاد نبود زمینه آن توسط مسئولین برای او فراهم می‌شود تا وکیل برای خود انتخاب نماید. در صورت عدم بضاعت شخص برای استخدام وکیل دولت مکلفیت دارد برای او وکیل تعیین نماید تا از حقوق قانونی او دفاع شود. (منشور حقوق شهروندی، ۱۳۹۵: ماده ۵۸).

۴-۴. مصونیت شهروندان: عام شهروندان اعم از شهروند آزاد، متهم، محکوم و قربانی از جرایم حق برخورداری از امنیت را دارند و زمانیکه شخص متهم، محکوم و قربانی جرمی می‌شوند باید هویت آنان محفوظ باشد. هرگونه رفتار که در تناقض با این حق شهروندان باشد قابل قبول نبوده و هرگونه تعذیب جسمی یا روانی شهروندان به هر عنوان که باشد جواز ندارد قابل پیگرد اند. (منشور حقوق شهروندی، ۱۳۹۵: ماده ۶۰)

۴-۵. اصل شخصی بودن: جرم یک عمل شخصی است که پیامدهای آن جز خود مجرم به کسی دیگر حتی نزدیک ترین عضو خانواده او سرایت نمی‌کند. و عمل جرمی باید با حفظ و رعایت حقوق دفاعی و مصونیت‌های که قانون برای شهروندان در نظر گرفته است اثبات شود و هیچ‌گونه اعمال فشار فزینی متهم (شکنجه) یا اعمال فشار روانی بر او از طریق اینکه خانواده و وابستگان اش در معرض تهدید قرار گیرد محدودیت‌ها بر آنان وضع شود خلاف اصول حقوقی و قانونی می‌باشد. (منشور حقوق شهروندی، ۱۳۹۵: ماده ۶۲)

۵. حقوق دفاعی متهم در قانون اجراءات جزایی افغانستان

۵-۱. برائت ذمه: در نظام حقوقی افغانستان نیز برائت اصل است تا خلاف آن ثابت نشود. زمانی شخص مجرم محسوب می‌شود که در یک محکمه قانونی و با صلاحیت با حفظ تمام حقوق دفاعی مجرم شناخته شود. دلایل مبهم نمی‌تواند از سوی سارنوال توجیه و از سوی قاضی مبنی حکم قرار گیرد (قانون اجراءات جزایی، ۱۳۹۳: شماره ۱۱۳۲، ماده ۵).

۵-۲. حقوق دفاعی مظنون و متهم در مراحل تعقیب عدلی: قانون اجراءات جزایی افغانستان اولین حقی را که برای مظنون و متهم برسمیت شناخته به عنوان حقوق دفاعی او تفهیم اتهام است تا با آگاهی‌های ذهنی قبلی آمادگی لازم برای دفاع از خویش داشته باشد. (قانون اجراءات جزایی، ۱۳۹۳: ماده ۸) دومین حق شهروندان مصونیت از گرفتاری و توقیف خود سرانه است یا به عباره دیگر توقیف خود سرانه جرم

شناخته شده با مرتکبین آن برخورد خواهد شد. (قانون اجراءات جزایی، ۱۳۹۳: ماده ۱۴۸) اما اگر نهادهای عدلی شخصی را تحت توقیف قرار داد بعداً مشخص شد که شخص بی گناه بوده مکلف به اعاده حیثیت از لحاظ معنوی و جبران خساره از لحاظ مادی است که چگونگی جبران خساره و میزان سنجش خساره در این قانون مشخص شده است. سومین حمایت که در این قانون و دیگر قوانین نافذ صورت گرفته، تمام اشخاص تحت حاکمیت این قوانین را از توهین، تحقیر، تعذیب جسمی و روانی و هر گونه برخورد غیر انسانی مصئون دانسته و آنرا تضمین نموده این مصونیت مطلق می باشد نقض مصونیت یاد شده به هیچ عنوانی از سوی هیچ فردی پذیرفتنی نیست حتی از سوی نهادهای اجرایی و حکومتی باشد. چهارمین حق مظنون و متهم دادن اطلاع و آگاهی به فامیل و اقارب اوست، مطابق قانون این مسئولیت به عهده نهاد یا مرجع گرفتار کننده است بعد از اینکه شخص را گرفتار نمود باید فامیل او را از جریان گرفتاری او مطلع سازد و بعنوان حق مظنون و متهم در قانون برسمیت شناخته شده است. پنجمین حق که در قانون برای مظنون و متهم برسمیت شناخته شده آزادی بیان است به نحوی که او بتواند از این آزادی در جهت اظهار مطالب و ارائه دلایل استفاده نماید همه تلاش های که صورت گرفته بخاطر این است که شخص بتواند از هر طریق ممکن بی گناهی خویش را اثبات نماید. ششمین حق که در این قانون برای مظنون در نظر گرفته است ارائه اسناد، مدارک و شهود جهت دفع اتهام و اثبات بی گناهی اوست که نهادهای مسؤل وظیفه دارد تا شهادت شهود که به نفع اوست استماع نماید و اگر شهادت شهود بر علیه او بود، حق جرح شهود که بر علیه او شهادت داده است را دارد. هفتمین حق قانونی مظنون و متهم داشتن حق سکوت و امتناع از هر نوع اظهارات است (قانون اجراءات جزایی، ۱۳۹۳: ماده ۱۵۰) هشتمین حق مندرج مظنون و متهم در این قانون تعیین وکیل مدافع (قانون اجراءات جزایی، ۱۳۹۳: ماده ۹) و مساعد حقوقی (قانون اجراءات جزایی، ۱۳۹۳: ماده ۱۰) است بعنوان حقوقدان و کارشناس تا از او دفاع نماید در صورتیکه توان استخدام وکیل مدافع را نداشته باشد وکیل بصورت رایگان از بودجه دولت برای او استخدام می شود. (قانون اجراءات جزایی، ۱۳۹۳: شماره ۱۱۳۲، ماده ۱۵۲). نهمین حق مظنون و متهم اظهار نظر پیرامون اشیا و مدارک ضبط شده است که باز بر می گردد به مظنون در صورت که لازم ببیند می تواند اظهار نظر نماید هیچ کسی مانع او شده نمی تواند. دهمین حق مظنون و متهم حق داشتن ترجمان (قانون اجراءات جزایی، ۱۳۹۳: شماره ۱۱۳۲، ماده ۱۱) است که این حق نسبت به مظنونین و متهمین مطرح می شود که تحقیق و محاکمه به زبان او صورت نمی گیرد یا او

زبان رایج نهادهای عدلی و قضایی را نمی‌داند. یازدهمین حق مظنون و متهم حق داشتن دسترسی به تمام اوراق شامل در دوسیه اوست اما اگر تشخیص شود که با دسترسی او به این اوراق اخلاقی در پروسه تحقیق و تأمین عدالت یا تأثیر منفی بالای منافع ملی دارد با حکم محکمه مانع این دسترسی می‌گردد به این معنی غیر از محکمه هیچ کسی حق ندارد مانع مظنون از دسترسی به اوراق دوسیه او شود. دوازدهمین حق مظنون و متهم دادن حق اعتراض او است در برابر اجراءات که از سوی مامور ضبط قضایی، سارنوالی، محکمه و اهل خبره صورت می‌گیرد. هرگاه مظنون و متهم تشخیص دهد که اجراءات مسؤلین نهادهای عدلی و قضایی در مخالفت با قانون است حق اعتراض دارد و اعتراض او قابل سمع می‌باشد در صورت اثبات آن اجراءات بی اعتبار شناخته می‌شود و قابل استفاده نیست. سیزدهمین حق مظنون و متهم دارد می‌تواند علیه تصمیم مسؤلین نهاد های عدلی و قضایی در مورد توقیف خویش در مقام بالاتر آن اعتراض نماید در قانون شرایط خاص برای توقیف مظنون و متهم ذکر شده هرگاه مظنون تشخیص دهد که توقیف او یا تمدید مدت آن خلاف شرایط مندرج در قانون است می‌تواند اعتراض نماید. چهاردهمین حق مظنون و متهم داشتن ارتباط کتبی یا شفاهی بصورت آزاد یا محرم با نماینده قانونی اوست مطابق قانون یعنی قانون چگونگی موجودیت این ارتباط را تنظیم می‌نماید. پانزدهمین حق مظنون و متهم در قانون تعقیب عدلی بدون تأخیر است به همین خاطر در ماده یک صد و چهل و نهم این قانون میعاد را برای تکمیل تحقیق در قباحت، جنحه و جنایت تعیین نموده است. (قانون اجراءات جزایی، ۱۳۹۳: شماره ۱۱۳۲، ماده ۱۴۹) شانزدهمین حق مظنون و متهم این است که رسیدگی به اتهامات وارده علیه آنان باید در محکمه علنی صورت گیرد در صورت محکمه در موارد که قانون بصورت غیر علنی پیش بینی نموده دایر شود در نهایت حکم آن بصورت علنی باید ابلاغ شود. هفدهمین و هجدهمین حق مظنون و متهم اجازه حضور او در محکمه در جریان رسیدگی به اتهامات علیه او است تا بتواند موارد که خلاف واقع و حقیقت است دفاع نماید و آخرین بار و آخرین فرصت نیز باید در اختیار متهم قرار گیرد (قانون اجراءات جزایی، ۱۳۹۳: شماره ۱۱۳۲، ماده ۷)

۵-۳. عدم قبول دلایل و مدارک غیر قانونی: سارنوال صلاحیت دارد اسناد و دلایل که خلاف قانون جمع آوری شده باشد از دوسیه خارج و مهر نماید جدا از دوسیه نگهداری شود تا بر اساس آن استناد صورت نگیرد خواه این دلایل به نفع مظنون یا متهم باشد و خواه به ضرر آن تفاوت نمی‌شود. سارنوال و قاضی مکلفیت دارد در کنار اسناد شامل دوسیه اسنادی را که از دوسیه خارج نموده را نیز بررسی نماید تا مبدا اسناد

قانونی که به نفع متهم باشد از دوسیه به بهانه‌ای غیر قانونی بودن آن خارج نشود برای اینکه مظنون نتواند بی گناهی خویش را ثابت نماید یا عکس آن. (قانون اجراءات جزایی، ۱۳۹۳: شماره ۱۱۳۲، ماده ۲۱)

۴-۵. ممنوعیت اخذ اظهارات به وسیلهٔ اکراه یا تطمیع: اظهار یا اقرار که از مظنون و متهم در محکمه گرفته نشود یا اینکه بصورت غیر قانونی یعنی با رفتار سوء، استعمال مواد مخدر، اکراه، شکنجه، خواب مقناطیسی، تهدید و تخویف یا وعده دادن به منفعتی گرفته شود اعتبار ندارد و نمی‌توان به آن استناد کرد. (قانون اجراءات جزایی، ۱۳۹۳: شماره ۱۱۳۲، ماده ۲۲)

۵-۵. قرائت اظهارات متهم: تمام اظهارات متهم کلمه به کلمه در ورق تحقیق درج می‌گردد زمانیکه تحقیق تمام شد متهم می‌تواند ورق تکمیل شده را مطالعه و بعد از حصول اطمینان آنچه در ورق درج گردیده اظهارات اوست می‌تواند امضا نماید. هرگاه مواردی وجود داشته باشد که اظهارات او نباشد می‌تواند آنرا تغییر دهد. در صورتیکه مظنون یا متهم سواد کافی نداشته باشد اوراق تحقیق توسط سارنوال یا نماینده قانونی او برایش خوانده می‌شود بعد از پذیرفتن تمام موارد مندرج ورق تحقیق توسط مظنون یا متهم به عنوان تأیید امضا یا نشان انگشت او یا نماینده قانونی او اخذ می‌گردد. (قانون اجراءات جزایی، ۱۳۹۳: شماره ۱۱۳۲، ماده ۱۵۷)

۶. انواع جرایم علیه حقوق متهم در قوانین ایران و افغانستان

جرایم علیه حقوق مظنون و متهم می‌تواند به دو دسته تقسیم شود ۱- جرایم نقض کننده اصول حاکم بر تحقیقات مقدماتی. ۲- جرایم ناقض حقوق متهم. (پروینی، سازمان قضایی نیروهای مسلح)

۶-۱. جرایم نقض کننده اصول حاکم بر تحقیقات مقدماتی: شامل جرایم مانند صدور دستور غیر قانونی از سوی قاضی رسیدگی کننده، تاخیر در رسیدگی، دستگیری خلاف قانون، توقیف غیر قانونی، استراق سمع و افشا سر از متهم.

۶-۲. جرایم ناقض حقوق متهم: شامل جرایم علیه آزادی، ارتکاب جرم توسط مقامات یا مامورین قضایی، امتناع از دسترسی سریع به مراجع قضایی، عدم تفهیم اتهام، عدم پذیرش وکیل مدافع، تحقیقات از متهم در مراجع قضایی، تعرض بر حرمت و حیثیت مظنون و متهم، اجبار و شکنجه برای اقرار.

۶-۳. قرار باز داشت: اولین اثر که قرار بازداشت در مورد مظنون و متهم دارد این است که شخص به اطلاعات لازم حقوقی و مشاوره با وکیل و دیگر حقوق خویش دسترسی لازم را ندارد و نمی‌تواند دفاع لازم از خویش انجام دهد. (صابر، ۱۳۸۸: ۱۴۷)

دومین آثار سؤ بر اجرای عدالت دارد قضات بخاطر عدم تکذیب باز پرس متهم و مظنون را برائت نمی‌دهد بلکه به همان میزان مجازات برای او تعیین می‌نماید که تا زمان رسیدگی را شامل شود به گونه وانمود می‌شود که گویا بازداشت غیر قانونی نبوده بلکه این رأفت قضایی است که اشخاص و افراد را عفو و کمترین مجازات ممکن را در مورد آنان حکم می‌نماید. (صابر، ۱۳۸۸: ۱۴۸)

۴-۶. **عدم تفهیم حق سکوت به متهم:** با در نظر داشت مواد ۳۸ قانون اساسی، ۵۷۸ قانون مجازات اسلامی سابق و ۱۲۹ قانون آئین دادرسی کیفری حق سکوت به گونه ضمنی پذیرفته شده ولی عنوان صریح حق سکوت در قوانین ایران نداریم حتی در موارد که تفهیم حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی وجود دارد از حق سکوت نامبرده نشده است. (صابر، ۱۳۸۸: ۱۵۵)

گفتار دوم: شناسایی زمینه‌های ارتکاب جرم علیه متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی

۱. تفتیشی بودن تحقیقات مقدماتی:

نظام حقوقی افغانستان و ایران بصورت یکسان در مرحله تحقیق از سیستم تفتیشی و در مرحله رسیدگی محاکم یا دادگاه‌ها از سیستم اتهامی استفاده می‌نماید که فعلاً خارج از بحث ما است. سیستم تفتیشی دارای ویژگی‌های چون کتبی بودن، غیر ترافیعی بودن، غیر علنی بودن و محرمانه بودن است. این سیستم در کنار خوبی‌های که دارد مشکلات نیز به همراه دارد که ذیلاً به آنها پرداخته می‌شود:

۱-۱. **محاسن سیستم تفتیشی:** از جمله خوبی‌های این سیستم کتبی بودن آن است تحقیق بصورت کتبی صورت می‌گیرد که در آینده به راحتی قابل بررسی و استناد است. ویژگی دیگر این سیستم غیر ترافیعی بودن آن است، در مرحله تحقیق شاکی و مظنون با هم مرافعه نمی‌کند بلکه بعد از تکمیل تحقیقات و هنگام رسیدگی در محکمه یا دادگاه طرفین مرافعه می‌کند که بیشتر قاضی را کمک می‌کند و گزینه‌های متعددی در اختیار قاضی قرار می‌گیرد تا از بررسی اوراق تحقیق، صورت دعوا و مرافعه طرفین تصمیم بگیرد. ویژگی دیگر این سیستم غیر علنی بودن آن است به این منظور که شخص هنوز مجرم بودن اش ثابت نشده در صورت بی‌گناه ثابت شود دیگر موقوف و جایگاه اجتماعی او که آسیب دیده قابل جبران نیست لذا منطقی تر به نظر می‌رسد تا مجرمیت شخص ثابت نشده تحقیق علنی نباشد. ویژگی آخر این سیستم محرمانه بودن آن است یعنی صرف تحقیق کننده و مظنون حضور دارند و بس اما در سال‌های اخیر در قوانین هر دو کشور به وکیل مدافع مظنون و متهم اجازه داده که در جلسات تحقیق

بخاطر دفاع از حقوق قانونی مظنون و متهم حضور داشته باشند استثنا هم دارد.

۱-۲. معایب سیستم نفتیشی: این سیستم در کنار خوبی های که دارد مشکلات مختص به خود را نیز دارد غیر علنی بودن و محرمانه بودن تحقیق زمینه ساز مشکلات خاصی است که می تواند فضا را به گونه ای تنظیم نماید که میدان دار این فضا سارنوال یا باز پرس هست هر قسمیکه خواسته باشد می تواند مطابق میل خود تحقیق انجام دهد. هرگاه فضای تحقیق تحت نظارت نباشد و غیر قابل نظارت باشد در آن صورت هر گونه برخوردی ممکن است. کتبی بودن هم تا حدودی ارزش اش را از دست می دهد

۲. عدم امکان حضور وکیل مدافع

کانون وکلای دادگستری ایران (اسکودا) زیر مجموعه دادگستری یا وزارت عدلیه است که در سال ۱۳۳۱ هـ ش به عنوان سازمان مردم نهاد (سمن) تشکیل شده است. داسرا و دادگاه خاص وکلای را دارد. در افغانستان انجمن مستقل وکلای مدافع در سال ۱۳۳۶ هـ ش تشکیل شد که در ابتدا زیر مجموعه وزارت عدلیه بود ولی در سال ۱۳۸۷ هـ ش به انجمن مستقل تغییر نمود. سارنوالی و محکمه اختصاصی ندارد.

حضور وکیل در تحقیق و رسیدگی خیلی مفید و حیاتی است، وکیل قوی می تواند مسیر دادرسی را که به انحراف کشیده شده باشد دوباره در مسیر درست آن تغییر مسیر دهد. عدم آگاهی و نداشتن دانش لازم حقوقی باعث می شود تا متهم نتواند بگونه ای شایسته و بایسته ای از خود دفاع نماید و وکیل در برابر سارنوال توانایی دفاع از حقوق قانونی مظنون و متهم را دارد. موجودیت وکیل توانمند در اجرای قانون و تامین عدالت اثر بی بدیلی دارد.

۱-۲. حق داشتن وکیل مدافع: در قانون آئین دادرسی کیفری ایران در مورد داشتن حق وکیل مدافع در اول ماده نوشته، متهم می تواند، یعنی داشتن وکیل حق است، متهم بعنوان صاحب این حق اختیار دارد از حق خویش استفاده نماید یا اصلاً از حق خود استفاده نکند. (قانون آئین دادرسی کیفری، ۱۳۹۲: ماده ۱۹۰) قانون اجراءات جزایی افغانستان یکی از حقوق دفاعی مظنون و متهم را داشتن وکیل مدافع یا مساعد حقوقی بیان نموده است. (قانون اجراءات جزایی، ۱۳۹۳: ماده ۷ فقره ۸)

۲-۲. وکیل تسخیری: در ایران وکیل تسخیری صرفاً برای جرایم پیش بینی شده که مجازات آن سلب حیات یا حبس ابد است. (قانون آئین دادرسی کیفری، ۱۳۹۲: ماده ۱۹۰ تبصره ۲) در افغانستان قوانین نافذ وکیل تسخیری را برای همه شهروندان بی بضاعت که توان مالی لازم برای گرفتن وکیل مدافع نداشته باشد پیش بینی نموده اما کسانی که مرتکب جنایت شده باشد یکی از شرایط رسیدگی داشتن وکیل است تا با

توجه به اهمیت قضیه در کنار مظنون یا متهم حضور و از او دفاع نماید. (قانون اجراءات جزایی، ۱۳۹۳: ماده ۱۵۲).

۲-۳. حق داشتن سه نفر وکیل همزمان: بر اساس قوانین ایران هر مظنون حق دارد تا سه نفر وکیل برای خویش حتی در یک قضیه استخدام کند مانعی ندارد. (قانون آئین دادرسی کیفری، ۱۳۹۲: ماده ۳۸۵) داشتن سه نفر وکیل برای مظنون و متهم بطور همزمان در قانون افغانستان نیز پیش بینی شده اما باید وکلا در دفاع موضع واحد داشته باشند، همچنان در این قانون وکیل نیز می‌تواند از چند مظنون همزمان در یک قضیه دفاع نماید قید که آورده شده تضاد منافع میان مظنونین یا مؤکلین وکیل نباشد. (قانون اجراءات جزایی، ۱۳۹۳: ماده ۹).

۲-۴. وکیل عهده دار آخرین دفاع: در قانون آئین دادرسی ایران رسیدگی را مشروط به آخرین دفاع ننموده بلکه به نحوی آخرین دفاع را برای متهم پیش بینی نموده که خود او از این فرصت می‌تواند استفاده نماید یا به نمایندگی از او وکیل اش نیز می‌تواند استفاده نماید. (قانون آئین دادرسی کیفری، ۱۳۹۲: ماده ۲۶۳).

۲-۵. عدم حضور وکیل: در قوانین افغانستان حضور وکیل مدافع در هیچ موردی در قوانین مشروط نشده و بصورت مطلق پذیرفته شده است جز حقوق اساسی و دفاعی مظنون و متهم محسوب می‌شود و متهم از داشتن وکیل در هیچ موردی محروم نشده است. اما در قوانین ایران بعضی از استثنائات و محدودیت‌های در مورد وکیل وجود دارد. با درخواست متهم برای وکیل فقط می‌تواند یک ساعت با وکیل ملاقات داشته باشد نه بیشتر از آن (قانون آئین دادرسی کیفری، ۱۳۹۲: ماده ۴۸) و بعد از آن قانون برای متهم و وکیل او زمینه مکاتبات و مراسلات را پیش بینی ننموده است در حالی که در قوانین افغانستان اول ملاقات متهم و وکیل محدودیت زمانی ندارد و در کنار آن قانون برای متهم و وکیل زمینه مراسلات و مکاتبات را فراهم نموده و این مراسلات و مکاتبات از هر نوع بررسی و تفتیش مصون می‌باشد. (قانون اساسی افغانستان، ۱۳۸۲: شماره ۸۱۸، ماده ۳۱) در بعضی از موارد برای وکیل اجازه حضور داده است ولی این اجازه مشروط شده براینکه وکیل حق حضور دارد اما حق مداخله در تحقیق را ندارد بعد از تکمیل تحقیق می‌تواند نظرات خویش را بیان نماید که در صورت جلسه قید می‌شود به نظر می‌رسد که در این صورت بودن وکیل در جلسه تحقیقات هیچ اثر مثبت ندارد وکیل در برابر عمل انجام شده قرار می‌گیرد مثل آن است که وکیل در جلسه نباشد بعد از تحقیق در مورد آن اعتراض نماید که خود بیانگر حضور سمبولیک وکیل در تحقیق است. در این صورت که حضور وکیل مفید نباشد ضرورت داریم تا اقدامات لازم

پیشگیری وضعی سنجیده و عملی شود.

۳. عدم آگاهی متهم از حقوق دفاعی

یکی از عوامل که باعث می‌شود علیه مظنون و متهم جرایم اتفاق افتد عدم آگاهی او از حقوق دفاعی است که قانون برای او برسمیت شناخته است. با آگاهی متهم از حقوق دفاعی خویش علاوه بر موارد دیگر می‌توان از ممنوعیت اجبار متهم به اثبات بی‌گناهی خود و همچنین ممنوعیت وادار کردن اشخاص به شهادت و اقرار علیه خود و اعتراف علیه دیگران، ممنوعیت شکنجه، رفتار غیر انسانی بی‌رحمانه و موهن در طول بازجویی، ممنوعیت بازجویی فنی و القای پاسخ به متهم، ضرورت اعطای فرصت و امکانات لازم به متهم جهت دفع اتهام از خود (پذیرش دلیل)، ضرورت تفسیر شک به سود متهم و یکسانی فرض برائت نسبت به متهمان اتفاقی و مجرمان با سابقه نیز به عنوان آثار فرض برائت یاد کرد. (صابر، ۱۳۸۸: ۱۶۷).

۴. تاکید بر شاه دلیل بودن اقرار

اقرار در محکمه در حضور قاضی بدون از هرگونه فشار و هراسی می‌تواند صورت گیرد. بر این اساس اقرار که از چنین شرایط برخوردار نباشد اقرار نیست. اگر شخصی را به حدی شکنجه کنند که در عالم بین مرگ و زندگی الفاظ را به زبان آورد این الفاظ اگر مشتمل بر اقرار باشد فاقد هر گونه اثر حقوقی است. یا اگر کسی را در خواب مصنوعی فرو ببرند به گونه‌ای هر چه در مقابل او به زبان آورده شود او نیز تکرار نماید این او نیست که مطالب را می‌گوید بلکه در حقیقت مطالب از آن فرد القا کننده صادر می‌شود. (ماندگار، ۱۳۸۸: ص ۵۲)

اقرار از زمانهای گذشته به عنوان بهترین و مطمئنترین دلیل برای اقناع وجدان قاضی نسبت به محکوم کردن شخص محسوب شده است، هرچند که امروزه در صحت این سخن تردیدهایی به وجود آمده است ممکن گاه به دلایل عاطفی یا سودجویی و به منظور منحرف ساختن مسیر تحقیقات، برخی اقرارهای خلاف واقع صورت می‌گیرد که باید با دقت و احتیاط نسبت به آنها نگریست. (خالقی، ۱۳۹۵: ص ۵۴)

در مورد اقرار از عناوین متفاوت استفاده شده (شا دلیل، سید الادله، عرش الدلائل و ملکه دلایل) با این همه به صرف اقرار نباید اکتفا کرد باید دید اقرار قانونی است و شخص بدون اینکه هراس داشته باشد اقرار نموده و اقرار بر اثر اکراه، اجبار، شکنجه و خواب‌های مقنطیسی اخذ نه شده و بخاطر انحراف تحقیق صورت نگرفته است.

گفتار سوم: روش‌های پیش‌گیری وضعی از جرایم علیه متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی

هدف از پیش‌گیری وضعی، ایجاد وضعیتی است که در آن مجرم به رغم تصمیم به ارتکاب عمل مجرمانه، از محقق نمودن قصد خود ناتوان گردد. این نوع پیش‌گیری با سه امر مرتبط است: بزه کار، بزه دیده و اوضاع و احوال و محیط ارتکاب جرم.

۱. روش‌های مربوط به بزه‌کار

هرگاه بزه‌کار تصمیم را مبنی بر عملی نمودن ذهنیت و افکار مجرمانه اش داشته باشد پیشگیری وضعی می‌تواند بعنوان یک چالش فرا راه او وجود داشته باشد و اکثر حقوقدانان و جرم‌شناسان معتقد اند که پیشگیری وضعی می‌تواند روند ارتکاب جرم را پیچیده بسازد، هزینه ارتکاب جرم را بیشتر از منفعت آن و در نهایت بزه‌کار از تصمیم مبنی بر ارتکاب جرم منصرف شود که از آن جمله مارکوس فلسون معتقد است پیشگیری وضعی تغییر مدیریتی و محیطی مشخص را پیشنهاد می‌کند که در اثر آن عمل مجرمانه مشکل تر، خطرناک تر، کم مزیت تر و دارای توجیه پذیری کمتر می‌شود. (مارکوس فلسون، ۱۳۸۸: ۱۲) بزه کار به عنوان محور اصلی جریان وقوع عمل مجرمانه در طول تاریخ هدف مبارزه کیفری علیه پدیده‌ی مجرمانه بوده است. در دوره‌ی انسانی و دادگستری عمومی همیشه بزه کار به عنوان محور شرارت و بزه کاری مورد توجه واقع شده (مهدی کی نیا، مبانی جرم‌شناسی، بیتا: ۱۶).

ضابطان قضایی به عنوان مجریان قانون در پهلوی اینکه مجازات را بر مجرم تطبیق می‌نمایند وظیفه دارند تا از وقوع جرایم نیز پیشگیری نمایند. این صلاحیت را قانون گذار در قوانین به ضابطان به عنوان وظیفه سپرده‌اند تا با توجه به هزینه‌های جرم از وقوع آن جلوگیری نمایند و دانشمندان حقوقی نیز بر آن مهر صحه و تائید گذاشته‌اند که از عهده این مسؤلیت ضابطان می‌تواند بدر آیند که از آن جمله دکتر آشوری نیز در این مورد تاکید نموده بیان می‌دارد، اهم وظایف ضابطان شامل مبارزه به مواد مخدر، مبارزه به قاچاق، مبارزه با شرارت و فساد، پیشگیری از وقوع جرایم، حفظ آثار و دلایل جرم، بازرسی و تحقیق و دستگیری متهمان و بزه‌کاران است. (محمد آشوری، ۱۳۷۵: ص ۱۰۶) با توجه به عنوان مقاله در مرحله تحقیقات مقدماتی ضابطان و مسؤلین قضایی در برابر مظنون یا متهم قرار دارد خیلی از موارد وجود دارد که این افراد به مسؤلیت‌های که قانون به آنان واگذار نموده عمل نکرده نه تنها از وقوع جرم جلوگیری نمی‌نمایند بلکه خود شان به نحوی مرتکب جرم می‌شوند، بزه‌کاری صرفاً موارد شکنجه و بد رفتاری را شامل نمی‌شود بلکه اقدامات فرا قانونی که منجر به سلب آزادی شخص

شود نیز می‌تواند از مصادق جرایم علیه مظنون و متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی دانست. اما با آن هم هنوز حقوقدانان معتقد اند که دولت موظف به پیشگیری از جرم و حفظ نظم و امنیت جامعه و افراد است. ایجاد امنیت و آرامش تنها با توسل به شیوه‌های کیفری پس از وقوع جرم محقق نمی‌شود؛ لذا دولت می‌بایست قبل از وقوع بزه، شرایط و فرصت‌های تحقق آنرا از بین ببرد. که از آن می‌توان تحت عنوان پیشگیری رسمی نام برد (میر خلیلی، ۱۳۸۸: ۲۲۱)

عوامل که می‌تواند در مورد شخصیت فرد و پیشگیری از جرایم تاثیر گذار باشد عبارت اند از:

۱-۱. **والدین:** نقش نظارتی والدین بر فرزندان شان و تربیه سالم آنها بدون شک آنرا از ارتکاب جرم بدور نگهداشته و باعث تأمین امنیت جامعه می‌شود بحق که نقش والدین در تأمین امنیت، حاکمیت عدالت و برپایی آرامش در جامعه کلیدی و اساسی است.

۱-۲. **آموزه‌های دینی:** یکی از آموزه‌های دین اسلام امر بمعروف و نهی از منکر است که هم باید نسبت به خود شخص موثر باشد و هم نسبت به دیگران چون جامعه خانه مشترک همه اعضای آن می‌باشد لذا می‌طلبد که صاحبان این خانه در کنار هم برای آرامش و جلوگیری از وقوع جرایم در این خانه با هم دست همکاری بدهد و همه احساس مشترک نسبت به این خانه داشته باشند. در سیاست جنایی اسلام همه افراد جامعه در قبال یکدیگر مسؤول بوده، وظیفه مراقبت و نظارت اجتماعی را بر عهده دارند. این امر ملازمه مسؤول بودن انسان در مقابل سر نوشت دیگران است. (میر خلیلی، ۱۳۸۸: ص ۳۰۹)

۱-۳. **رسانه‌ها:** نقش رسانه‌ها در پردازش اعمال جرمی و برجسته نمودن بار حیثیتی آن در جامعه کاهش آمار جرایم را در پی داشته و مرتکب جرم بنابر سنگین بودن بار حیثیتی عمل شان از ارتکاب چنین اعمالی دست بر می‌دارد که خود یک نوع پیشگیری محسوب می‌شود.

۱-۴. **نظارت:** در جامعه بیدار و حساس نظارت ممکن است و نظارت در پیشگیری

از جرایم خیلی مؤثر است انواع ذیلأ بیان می‌گردد:

۱-۴-۱. **نظارت رسمی یا دولتی:** حضرت علی(ع) در نامه به زیر دستان خود که مسؤولین حکومتی آنزمان است توصیه می‌کند که بر زیر دستان خویش نظارت داشته باشند و نظارت آنان باعث می‌شود تا مامورین حکومتی با مردم سلوک و رویه نیک داشته باشند. (نهج البلاغه، نامه ۵۳). برای نظارت بیشتر و تأمین حقوق مظنون و متهم

می‌طلبد تا سوالات تحقیق که صورت می‌گیرد کتبی باشد، در این صورت سوالهای تلقینی و اغفال متهم نیز نمی‌تواند از سوی سارنوال یا باز پرس از متهم صورت گیرد.

۱- ۴- ۲. نظارت اجتماعی، غیر رسمی و غیر دولتی: هرگاه به اجتماع از سوی

دولت حق نظارت بر کارکرد حکومت داده شود بیانگر شفافیت در اجراءات حکومت و ایجاد فضای اعتماد میان حکومت و مردم است که مشروعیت نظام و حمایت مردم را از نظام بدنبال خواهد داشت. علاوه بر افزایش احساس اعتماد به دولت در مردم، ویژگیهای استقلال و غیرسیاسی بودن آنها میتواند زمینه یک نظارت بیطرفانه و موثر را فراهم سازد. (زهره رجایی، ۱۳۹۵: ۱۴۷)

۱- ۴- ۳. نظارت الکترونیکی: کم‌هزینه‌ترین نظارت و دقیق‌ترین نظارت که

می‌تواند از اعمال دستگاه‌های حکومتی داشت نظارت الکترونیکی است. به عباره دیگر نظارت مستند است که به عنوان سند در نهادهای عدلی و قضایی می‌تواند علیه مرتکب آن استفاده شود: تلویزیون‌های مداربسته، دستگاه‌های نظارتی، ضبط ویدئویی خودکار، دستگاه‌های هشداردهنده، استفاده از برچسب‌های الکتریکی هشداردهنده بر روی کالاها و... (نجفی، توانا، ۱۳۹۱: ۲۴۲)

۱- ۵. انتقال یا انفصال از وظیفه: حقوقدانان معتقد اند که برای بزهکاران هرگاه

عمل شان اخراج، محرومیت از وظایف حقوقی، قضایی و بازنشستگی را در پی داشته باشند یا آنان اقدام به این اعمال نمی‌کنند یا هم در صورت اقدام دیگر به جزای اعمال شان رسیده و امکان ارتکاب جرم از او سلب می‌گردد تا جامعه از شر شان رهایی یابند (میرخلیلی، ۱۳۸۳: شماره ۱).

۲- روش‌های مربوط به بزه دیده

عوامل که بزه دیدگی را در پی دارد متعدد است از جمله فساد، موجودیت این پدیده نا میمون در نهادهای عدلی و قضایی باعث می‌شود تا امروزه در افغانستان افراد به جرگه‌های محلی یا محاکم صحرائی و غیر قانونی طالبان روی آورند. عامل دیگر نداشتن سواد و آگاهی افراد از حقوق شان است که باعث می‌شود تا با آنان برخورد غیر قانونی از سوی موظفین در نهادهای عدلی و قضایی صورت گیرد ممکن شخص به نا حق آزادی اش سلب شود و در کنار سلب آزادی، فشارهای روحی و روانی نیز خلاف قانون بر او تحمیل گردیده بزه دیده واقع شود.

یکی از حقوقدانان یاد شده چنین معتقد اند که؛ یکی از عوامل که وقوع جرم را تسهیل کرده و بزهکاران را در انتخاب قربانیان خود ترغیب می‌کند ظلم پزیری و عدم مقاومت بزه دیدگان است. (میرخلیلی، ۱۳۸۸: ص ۳۸۱) به نظر دکتر میرخلیلی

رفتارهای بزه دیده، از مشارکت او در پدید آمدن جرم تا وسوسه و تحریک و همچنین شیوه زندگی وی که فرصت‌های مجرمانه را در اختیار بزهکار قرار می‌دهد از جمله علل و عوامل بزه دیدگی بوده است. (میر خلیلی، ۱۳۸۸: ۳۹۳)

بنابر این افراد با سواد و آگاه در صدد آن است تا شرایط زندگی در جامعه بهبود یابند. با بالا بردن سطح سواد، آگاهی و فقر زدایی از بزه کاری و بزه دیدگی پیشگیری شوند. (نیاز پور، ۱۳۸۲: ۱۳۱) پیشوایان دینی ما نیز مبارزه با نادانی را کلیدی ترین عامل در پیشگیری از انحراف و تباهی دانسته و در اندیشه امام علی ع مبارزه با نادانی جز اساسی ترین برنامه‌های پیشگیری از انحراف و تباهی می‌باشد (توسلی و صادقی، ۱۳۹۴: ۶۱).

لذا با در نظر داشت اهمیت و نقش بزه دیده در پیشگیری وضعی، لازم است برای کاهش گراف جرایم و پیشگیری از آن علیه متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی حمایت‌های لازم را از متهم انجام داد تا بزه دیده واقع نشود و این حمایت‌ها متعدد می‌باشد که به برخی آنها ذیلاً اشاره می‌گردد:

۱-۲. حمایت قانونی: قانونگذار می‌تواند بصورت مستقیم حقوق دفاعی خاصی برای بزه دیدگان در قانون بگنجانند مانند حقوق دفاعی متهم در کنار رسمیت حمایت‌های لازم را از نهادهای مدافع حقوق بزه دیدگان مثل کانون و کلا مدافع، مساعدين حقوقی و مشاورین روانی داشته باشند.

۲-۲. حمایت قبل و بعد از بزه دیدگی: حمایت قبل و بعد از بزه دیدگی می‌تواند در پیشگیری وضعی از جرایم علیه متهمان در مرحله تحقیقات مقدماتی اثر گذار باشد. نباید به حمایت متهم تنها قبل از بزه دیدگی او بسنده کنیم چون وقتی متهمی بزه دیده واقع می‌شوند بیشتر ضرورت به حمایت دارد عدم حمایت از او زمینه را برای بزهکاران فراهم می‌کند تا رحمی بر او نکنند و از ارتکاب جرم علیه او هیچ ابایی نورزند.

۲-۳. حمایت از بزه دیده بعد فردی و جمعی دارد: حمایت از بزه دیده هم می‌تواند حمایت فردی باشد که از فرد بزه دیده صورت می‌گیرد و هم این یک نوع حمایت از جامعه می‌باشد چون زمانی که فرد بزه دیده واقع می‌شود در کنار اینکه خودش متضرر از جرم است نظم و امنیت جامعه را نیز به گونه‌ای مخدوش می‌سازد اذهان عامه دیگر جامعه‌ای را که در آن متهم بزه دیده واقع شده جای امن برای شان نمی‌بینند از جانب دیگر بد بینی نسبت به نهادهای عدلی و قضایی افزایش می‌یابد این همه منجر به افزایش بی اعتمادی نسبت به نهادهای قضایی و در کل حکومت خواهد

شد در کنار اینکه از اتوریتته حکومت می‌کاهد در تضعیف آن نیز نقش اساسی دارد.

۲-۴. حمایت رسانه‌ها: رسانه در آگاهی دهی مردم از قوانین نافذه و حقوق مردم در این قوانین می‌تواند نقش اساسی را ایفا نمایند و همچنان از شگردهای بزهداران مردم را آگاه سازند. دانستن حقوق قانونی توسط متهم می‌تواند در برابر جرایم که او را تهدید می‌کند آماده دفاع و بیمه سازد و این آگاهی دهی از این حقوق رسانه‌ها می‌تواند نقش اساسی و کلیدی داشته باشد. یکی از مهمترین عوامل مؤثر در بزه کاری و بزه دیدگی، عدم آگاهی است. آموزش و ایجاد آگاهی در جامعه ضمن اینکه از راه کارهای پیشگیری وضعی نسبت به بزه دیدگان می‌باشد، می‌تواند به حل ریشه‌ای معضل بزه کاری نیز کمک نماید. (میر خلیلی، ۱۳۸۳: ۷۱)

۲-۵. تامین امنیت بزه دیده و گواهان: برای اینکه سر نخ‌های جرایم که علیه متهم صورت می‌گیرد بدست بیاوریم لازم است ابتدا او به نهادهای مربوط اعتماد نماید خیلی از موارد وقتی افراد شکنجه می‌شوند و بزه دیده واقع می‌شوند برای اینکه دوباره به این سر نوشت دچار نشود با هیچ کسی گذشته اش را که چه گذشت در میان نمی‌گذارد که در پیشگیری خیلی ارزشمند است، هرچه بیشتر احساس امنیت کند به همان اندازه گرایش بیشتری به همکاری از خود نشان می‌دهد. (میرخلیلی، ۱۳۸۸: ص ۴۱۵) حمایت‌ها و آموزش که از بزه دیده صورت گرفته آمارها نشان می‌دهد که چنین اشخاصی کمتر برای بار دوم دچار بزه دیدگی تکراری می‌شود. بزه دیدگانی که تحت آموزش پیشگیری از جرم قرار گرفته بودند ۳۳ درصد کمتر دچار بزه دیدگی تکراری در طول ۱۲ ماه بعد از آموزش شده بود. (دنيس رزنبام و ديگران، ۱۳۷۹: ۱۶۲)

۲-۶. حمایت وکیل و مساعد حقوقی: در کنار تمام موارد فوق برای شفافیت هر چه بیشتر روند تحقیق لازم است مطابق به قوانین در کنار مظنون و متهم وکیل مدافع او و در صورت عدم توانایی مالی برای گرفتن وکیل مدافع مساعد حقوقی در کنار او باشد تا هم روند تحقیق مطابق قانون طی شود و هم حقوق قانونی مظنون و متهم از سوی تحقیق کننده نقض نشود در این صورت می‌توان از جرایم علیه متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی جلوگیری نمود. داشتن حقوق دفاعی بدون حق داشتن وکیل مدافع و همراهی او متهم را در زمان تحقیق این حقوق بی فایده بوده که حق داشتن وکیل مدافع مکمل آن است.

۳. روش‌های مربوط به موقعیت

تقارن سه عنصر زیر برای ارتکاب جرم ضروری است:

✓ میل یا انگیزه مجرم برای ارتکاب جرم

✓ مهارت و ابزار لازم برای ارتکاب آن

✓ وجود موقعیت

۳-۱. **موقعیت‌های جرمی:** به نظر میرسد مبارزه با پیش شرط‌های اول و دوم در عمل تقریباً غیر ممکن است. در مورد اول همه مجرمان بالقوه شناخته شده نیستند تا میل و انگیزه آنها به ارتکاب جرم قابل سرکوب شدن باشد. مبارزه با عامل دوم نیز غیرعملی است، به جهت اینکه آن قدر ابزار متفاوت در ارتکاب جرایم به کار می‌روند که ممنوع کردن همه آنها غیر ممکن و باعث تعطیلی بسیاری از فعالیتهای مشروع خواهد شد. بدین ترتیب عملی‌ترین برخورد، تقلیل موقعیتهای است. مکان بستر است که در آن جرم رشد می‌کند یا مکان می‌تواند فرصت و زمینه ساز برای جرم باشد، همانطور که میکروب در محیط آلوده و مستعد رشد میکند، بزهکاری نیز در شرایط و موقعیتهای مساعدتر بهتر رشد میکند. برخی فرصتها و موقعیتهای زمینه ایجاد جرایم را فراهم میکنند. (قناد، ۱۳۹۱: ۶) امام علی (ع) مکان‌های گرد هم نشینی و وقت‌گذرانی در بازار را به عنوان یکی از زمینه‌های انحراف و معصیت بر شمرده است: (ایاک و مقاعد الاسواق فإنها معارض الفتن و محاضر الشیطان). (میر خلیلی، ۱۳۸۳: ۷۳)

۳-۲. **از لحاظ مکانی:** هر قدر ساختار ساختمان بگونه‌ای در نظر گرفته شود که قابل نظارت باشد فرصت‌های مجرمان را برای ارتکاب جرم کاهش داده موجب کاهش جرایم و فرصت را برای نظارت بیشتر فراهم می‌سازد، طراحی ساختمان‌ها و زمین‌های اطراف آن به نحوی که داخل و خارج منطقه، از راه پنجره‌ها و سایر نقاط مسلط به راحتی قابل رؤیت باشد. (میر خلیلی، ۱۳۸۸: ۱۲۱) هنگامیکه شهروندان اقدام عمومی برای جلوگیری از جرم انجام دهند این اقدام شان منتج به جامعه آرامی می‌شوند که همه اعضای جامعه در یک آرامش و مصونیت کامل بسر ببرند.

۳-۳. **از لحاظ زمانی:** نیز پیشگیری وضعی در برگیرنده مجموعه تدابیر و اقدامات غیر کیفی است که از طریق از بین بردن یا کاهش فرصت‌های مناسب برای وقوع جرم و نامناسب جلوه دادن شرایط و موقعیت پیش‌جنایی از ارتکاب بزه جلوگیری می‌کنند. به دیگر سخن، تدابیر و اقدامات موقعیت‌مدار با مداخله در اوضاع و احوال پیش از ارتکاب جرم، وقوع بزه را برای بزهکاران احتمالی نامناسب و زیان‌آور نشان می‌دهد. (نیاز پور، ۱۳۸۲: ۱۳۷) ثبت و درج مدت زمان بازجویی نیز به منظور آن است که متهم در ساعات غیر متعارف شبانه روز مجبور به پاسخگویی به سوالات نشود؛ زیرا گاهی بازجویی شبانه و بسیار طولانی، خود نوعی شکنجه به حساب می‌آید. (صابر، ۱۳۸۸: ۱۶۵)

۳-۴. از لحاظ اهداف: آماج‌های حفاظت نشده نه تنها مجرمان حرفه‌ای آنها را بر آماج‌های حفاظت شده ترجیح می‌دهند، بلکه مجرمان غیر حرفه‌ای و افراد غیر مجرم دارای زمینه‌های مجرمانه نیز وقتی به آسان بودن شرایط ارتکاب جرم توجه کنند، در آنها ایجاد انگیزه میشود و به ارتکاب جرم وسوسه میگردند. راهبرد محافظت از آماجها با دو هدف اساسی پیشگیری وضعی هماهنگی دارد و در راستای تأمین این اهداف حرکت می‌کند. (وزیری و آبی، ۱۳۹۰: ۵۴) در آلمان سرقت‌های ماشین زیاد شده بود جرم‌شناسان و مسئولین برای اینکه سرقت‌ها را محدود نماید و جلو آنها را بگیرد به صاحبان خود روها دستور دادند تا در نگهداری ماشین‌های شان از وسایل ایمنی مثلاً قفل فرمان استفاده نمایند، با استفاده آن بصورت چشم‌گیری گراف سرقت‌ها پایین آمد و این طرح بخاطر عدم موجودیت وقت کافی نزد سارقین خودروها موجب کاهش چشم‌گیری در سرقت خودرو گردید. (مارکوس فلسون، ۱۳۸۸: ۱۸۳) یا به عباره دیگر هزینه این فعل ارتكابی جرمی افزایش یافته بود در برابر منفعت آن لذا ریسک آن بیشتر شده بود و برای مجرمین سرقت مقرون به صرفه نبود.

۳-۵. استفاده از دوربین: با رشد و پیشرفت تکنالوژی و آمدن دوربین‌ها در بازار در مکان‌های که جرم خیز بود برای جلوگیری جرایم از این وسیله استفاده صورت می‌گرفت هم از لحاظ مصرف کمترین هزینه مصرفی را داشت و هم نظارت دقیق توسط آن صورت می‌گرفت و ممکن بود. مجموعه آثار کلارک دربرگیرنده مثال‌های متعددی از استفاده گسترده بیضرر، از دوربین‌های ویدیویی است. یکی از این موارد، استفاده از دوربین در طبقات بالایی اتوبوسها در بعضی از شهرهای انگلستان بود، که با هدف کمک به راننده برای پیشگیری از تخریب و شعارنویسی نصب شده بود. دوربین جایگزین مناسبی برای نظارت بیشتر کمک راننده (بلیط‌چی) بود (مارکوس فلسون، ۱۳۸۸، ۱۸۵) برای شفافیت بیشتر تمام ساحات زندان و نهادهای عدلی و قضایی با چشم‌های حقیقی و واقع بین این دوربین‌ها مسلح شود در تأمین عدالت خیلی مفید و ارزشمند است. ضبط ویدیویی مرحله بازجویی علاوه بر اینکه میتواند به حفظ حقوق متهم و به خصوص جلوگیری از شکنجه کمک کند، برای جلوگیری از خدشه وارد کردن به اعتبار دستگاه قضایی نیز لازم است؛ زیرا ممکن است اشخاصی که تحت شکنجه قرار نگرفته‌اند، به دلایل مختلف، این موضوع را ادعا کنند. اگر ضبط مرحله بازجویی انجام شده باشد، طرح اینگونه ادعاها نیز منتفی خواهد بود. (سلیمی، ۱۳۸۹: ص ۴)

نتیجه گیری:

پیشگیری وضعی از جرایم یک اقدام کاملاً غیر کیفری بوده در کل هدف عمومی داشته عمل خاص و فرد خاص مورد توجه نبوده و چون تجسس در فضای شخصی و زندگی فرد مطابق آموزه‌های دین اسلام و اخلاق ممنوع می‌باشد لذا در ساحات که مربوط به فرد بوده دوربین‌ها قابل استفاده نیست ولی در ساحات عمومی بخاطریکه خلاف اخلاق نیست بلکه در امنیت جامعه و شهروندان می‌تواند خیلی مفید و مؤثر باشد از دوربین استفاده صورت می‌گیرد. در آوردن شفافیت و حاکمیت قانون خیلی موثر و ارزشمند است در خیلی از موارد صرف موجودیت آن باعث می‌شود تا اشخاص که تصمیم بر ارتکاب جرم دارد از تصمیم خویش منصرف شود و معمولاً در جاهای خیلی جرم خیز که آمار جرایم در این ساحات بالا است برای تامین امنیت این ساحات و کاهش گراف جرایم از آن استفاده می‌شود و همزمان در محلات که خیلی مهم است نیز لازم است برای پیشگیری وضعی از جرایم این محیط با دوربین‌ها کنترل و محافظت شود در کل هدف از استفاده از دوربین‌ها نظارت از این محلات و در کنار آن سلب نمودن فضای امن جرمی از مجرمین است تا دیگر مکانی امنی برای بزهکاران نباشد. در کنار آن در مورد متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی بخاطریکه بزه دیده واقع نشود در کنار محافظت محل تحقیق چون پروسه تحقیق کاملاً یک پروسه حقوقی و تخصصی است لازم است تا مظنون و متهم از حقوق قانونی خویش که تحت عنوان حقوق دفاعی است آگاهی داشته باشد و از این حقوق خویش مستفید شود در جای که شخص از قانون آگاهی نداشته باشد در این صورت بخاطر که در مورد او بی عدالتی صورت نگیرد قانون حق داده تا وکیل مدافع برای خویش استخدام نماید در صورت عدم توانایی مالی مساعد حقوقی از طرف حکومت برای او معرفی می‌شود تا از حقوق قانونی او دفاع نماید و با در نظر داشت اهمیت مرحله تحقیق در شکل گیری پرونده جرمی در کنار او در زمان تحقیق وجود داشته باشد تا روند تحقیق بر مبنی قانون طی شود و برای اینکه فردا ادعای صورت نگیرد که یافته‌های تحقیق چیزی نیست آنچه او بیان نموده لازم است که سوالات تحقیق بصورت کتبی از سوی خود متهم پاسخ داده شود در صورت نداشتن سواد از سوی وکیل او پاسخ داده شود و امضا یا نشان انگشت او برای تأیید صحت این اظهارات در پاسخ نامه اخذ شود. هرگاه چنین موارد رعایت شود هیچگاهی متهم بزه دیده واقع نخواهد شد و عدالت تطبیق خواهد گردید.

فهرست منابع:

کتاب

۱. نهج البلاغه
۲. آشوری، محمد (۱۳۷۵). آئین دادرسی کیفری، انتشارات سمت، تهران.
۳. جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۸۴) ترمینولوژی حقوق، کتابخانه گنج دانش، تهران.
۴. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید (۱۳۸۱). تهران، مؤسسه انتشارات امیر کبیر، چاپ هفتم، جلد سوم.
۵. کی نیا، مهدی (بی تا). مبانی جرم‌شناسی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۶. میر خلیلی، سید محمود (۱۳۸۸). پیشگیری وضعی از بزهکاری با نگاهی به سیاست جنایی اسلام، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران.
۷. نجفی توانا، علی (۱۳۹۱). جرم‌شناسی، تهران، آموزش سنجش، چاپ پانزدهم.

قوانین افغانستان

۸. قانون اجراءات جزایی، شماره 1132، کابل، مصوب ۱۳۹۳.
۹. قانون اجراءات جزایی مؤقت برای محاکم، شماره 820، کابل، مصوب 1382.
۱۰. قانون اساسی افغانستان، شماره ۸۱۸، کابل، جدی ۱۳۸۲.
۱۱. قانون کشف و تحقیق جرایم و نظارت سارنوالی بر قانونیت تطبیق آن، شماره 424، کابل، مصوب 1358.

قوانین ایران

۱۲. قانون آئین دادرسی کیفری، تهران، مصوب ۱۳۷۸.
۱۳. قانون آئین دادرسی کیفری، تهران، مصوب ۱۳۹۲.
۱۴. قانون اساسی ایران
۱۵. قانون مجازات اسلامی، تهران، مصوب ۱۳۹۲.
۱۶. منشور حقوق شهروندی

پایان نامه ها

۱۷. رضایی، محمدعلی (۱۳۹۴). تضمینات حقوق دفاعی مظنونان و متهمان در قوانین اجراءات جزایی افغانستان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه کاتب، کابل.
۱۸. رجایی، زهرا (۱۳۹۵). پیشگیری وضعی از جرم شکنجه در دو حوزه تقنین و ساختار با نگاهی به اسناد بین الملل، پایان نامه کارشناسی ارشد، پردیس فارابی دانشگاه تهران.

مقالات

۱۹. امیری، اعظم، حقوق دفاع متهم در مرحله‌ی تحقیقات مقدماتی در نظام حقوقی

- ایران، ماهنامه دادرسی، فروردین ۱۳۹۲، سال شانزدهم، شماره ۹۷.
۲۰. پرویز، محمدنژاد، حقوق متهم در مرحله تعقیب و تحقیقات مقدماتی در نظام کیفری ایران، مجله اصلاح و تربیت، اردیبهشت ۱۳۸۵، شماره ۵۰.
۲۱. پروینی، علی، جرایم علیه متهم در تحقیقات مقدماتی، سازمان قضایی نیروهای مسلح، سایت انترنیتی.
۲۲. توسلی، محمد حسن؛ صادقی، محمد امین، آموزه‌های اسلامی پیشگیری از جرم، مجله بصیرت و تربیت اسلامی، بهار ۱۳۹۴، سال دوازدهم، شماره ۳۲، علمی ترویجی.
۲۳. خالقی، علی، آئین دادرسی کیفری، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی، تهران، ج اول، سال ۱۳۹۵.
۲۴. دنیس رزنام، آرتور لوریسیو، روبرت داویس، پرویزی رضا، پیشگیری وضعی از جرم، مجله حقوقی دادگستری، پاییز ۱۳۷۹، شماره ۳۲ (ISC).
۲۵. سلیمی، صادق، ضبط ویدیویی بازجویی از متهم به عنوان ابزاری جهت تضمین دادرسی عادلانه، مجله مدرسه حقوق (خبرنامه کانون وکلای دادگستری اصفهان)، دی ۱۳۸۹، سال ۵، شماره ۵۴.
۲۶. صابر، محمود، معیارها و تضمین‌های دادرسی عادلانه در مرحله تحقیقات مقدماتی، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، زمستان ۱۳۸۸، شماره ۳، علمی پژوهشی ISC.
۲۷. عابدی میانجی، محمد، وظایف دولت در پیشگیری از جرم، قم، نورالسجاد، ۱۳۸۸.
۲۸. فرح بخش، مجتبی، مفهوم و مبانی حقوق دفاعی متهم، مجله حقوق دادگستری، سال ۱۳۸۵، شماره ۵۶ و ۵۷.
۲۹. قاسمی، حامد، مقاله حقوق دفاعی متهم در مرحله بازجویی در آئین دادرسی کیفری.
۳۰. قناد، فاطمه، نقش پلیس زن در پیشگیری از جرایم علیه زنان و کودکان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی پرتال جامعه علوم انسانی، ۱۳۹۱.
۳۱. مارکوس فلسون، رونالد کلارک، مجید فورچی بیگی، اخلاق پیشگیری وضعی از جرم، مجله مطالعات پیشگیری از جرم، سال چهارم، پاییز ۱۳۸۸، شماره ۱۲، علمی ترویجی.
۳۲. میر خلیلی، سید محمود، پیشگیری وضعی از نگاه آموزه‌های اسلام، مجله حقوق اسلامی، تابستان ۱۳۸۳، شماره ۱، (ISC).
۳۳. نیاز پور، امیر حسین، پیشگیری از بزهکاری در قانون اساسی ایران و لایحه قانون پیشگیری از وقوع جرایم، مجله حقوقی دادگستری، زمستان ۱۳۸۲، شماره ۴۵، (ISC).
۳۴. وزیر، مجید؛ آبید، محمد، پلیس زن و پیشگیری از جرایم مرتبط با مواد مخدر و روان گردان، مجموعه مقالات همایش پلیس زن و مبارزه با مواد مخدر، ۱۳۹۰.
۳۵. یوسفی مراغه، مهدی، خدمات رسانی به بزه دیدگان در مرحله تحقیقات مقدماتی، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، سال چهارم، شماره سیزدهم، زمستان ۱۳۸۸.